

Rojstvo – izziv partnerskega odnosa

Birth – a challenge of the partnership

Maja Tratar

Povzetek

Maja Tratar, univ. dipl. soc. ped., Osnovna šola Trzin, Mengeška cesta 7b, 1236 Trzin. Članek obravnava prehod od življenja v paru k družinskemu življenju in se dotika dveh pomembnih obdobij: obdobja nosečnosti in obdobja po rojstvu prvega otroka. Pri tem je poseben poudarek namenjen občutkom in doživljanju bodočih staršev ter vsebini in obsegu sprememb, ki jih novi družinski član vnese v njihovo življenje, kajti partnerstvu se sedaj pridruži starševska vloga, kar terjaja novo uravnoteženje. Za konkretnější pogled v omenjeno tematiko prispevek v nadaljevanju predstavlja izkušnje štirih parov, ki so prvič postali starši v obdobju zadnjih petih let. Raziskava, ki je v celoti kvalitativne narave, potrjuje, da prihod otroka povzroči številne pomembne spremembe tako v življenju kot v intimnem odnosu novih staršev. Nakazuje, kako se je mogoče kljub zahtevnosti nove vloge, ki jo partnerja sprejmeta, uspešno prilagoditi tako potrebam novega družinskega člana kot tudi potrebam svoje ljubezenske zveze.

Ključne besede: partnerski odnos, družina, starševstvo, nosečnost, rojstvo otroka.

Abstract

The paper discusses the transition in the relationship between the partners moving towards family life, and addresses two important milestones: the pregnancy and the birth of the first child. A special attention is paid to the feelings and experiences of parents-to-be and the range of changes the new family member brings into their life, adding to the partnership the role of parenthood and thus creating the need for a new balance. To shed factual light onto this problem, the article presents experiences of four couples who have become parents for the first time in the last five years. The research study, almost entirely qualitative, confirms that the arrival of a baby invokes many changes in the couple's life and their intimate relationship. It signals that despite the demands of the new role, the partners can accept it and successfully adjust to the needs of the new family member as well as to the needs of their relationship.

Key words: *partnership, parenthood, pregnancy, childbirth.*

1 Uvod

Novorojeno dete ima navkljub svoji nebogljenosti, majhnosti in popolni odvisnosti silovito moč in sposobnost, da obrne svet svojih staršev na glavo in spravi starše popolnoma iz tira. Lastni otrok namreč ni nekdo, ki ga za nekaj časa vzameš v naročje in se z njim igraš, nato pa ga prepustiš drugemu. Lastni otrok je tu štiriindvajset ur na dan in zahteva veliko nege, pozornosti in ljubezni. Je bitje s svojimi potrebami, ki jim ni videti konca, in ne pozna ustaljenih urnikov. Čeprav si njegova starša od časa do časa zaželita, da bi dala odpoved, je materinstvo in očetovstvo nekaj, iz česar se je praktično nemogoče izpisati. Nova vloga je vztrajno tu in počasi jo je treba pripeti na realnost, čeprav zna biti to včasih težko.

Rojstvo otroka ne spreminja zgolj domačega dogajanja, vsakodnevnih opravil in utečenega življenjskega sloga mladih staršev, ampak pomembno posega tudi v vsebino njihovega odnosa. Novi družinski član zahteva, da partnerja v njegovo dobro žrtvujeta marsikaj, vključno s tistim, kar je še do nedavnega predstavljalo bistveni del njunega intimnega odnosa. Z nastalimi spremembami in napetostmi se lahko uspešno soočita ter brez večjih izgub preideta v naslednjo fazo družinskega življenja, lahko pa prerastejo v začasno ali trajno krizo partnerskega odnosa.

2 Nosečnost – prvi pretres partnerskega odnosa bodočih staršev

Prehod v starševstvo se začne s spočetjem. Ko se partnerja zavesta, da je žena prvič noseča, ju preplavijo podobni, a mešani občutki. Po eni strani sta ponosna na tako jasen dokaz njune plodnosti, po drugi strani pa ju skrbi, kako bo otrok spremenil njuni življenji. Nova vloga pričakujočih staršev v njima vzbudi čustva radosti in zaskrbljenosti obenem (Gelles, 1995).

Gledano s psihološkega vidika je v obdobju nosečnosti njuna glavna skrb, da novo bitje čim bolje vključita v dolgoročne načrte, v prihodnost, čustva in način življenja. Najbolje je, da se na otroka pripravljata od spočetja naprej in ne čakata trenutka, ko bo že na svetu. Takrat namreč ne bosta imela ne časa ne moči za vprašanja in težave, ki jih bo vnesel v njun partnerski odnos, odnose s starši in življenjski ritem. Zato je pomembno, da že sedaj življenje postopno prilagajata novim odgovornostim in novemu načinu mišljenja, ki ju čaka (Miška, 1998). Za prihodnost njunega intimnega odnosa je zlasti treba razjasniti čustveno plat prihajajočega življenja. Bo ljubezen do otroka zmanjšala ali okrepila ljubezen, ki jo čutita drug do drugega? Bo dajanje potrebnega deleža ljubezni otroku zanj prikrajšalo partnerja? Kako pomagati ženski, da se bo še naprej čutila dovolj privlačno? S temeljitim pogovorom o teh in podobnih stvareh bo bodočim staršem bolj jasno, kako zagotoviti in utrditi svoj prostor v življenju drug drugega, ko se jim bo pridružil otrok (Fontana, 1994). Nikoli pa naj ne pozabijo, da so najprej par. »Nosečnost je sicer čudovit del izražanja medsebojne ljubezni, a še vedno je le njen del.« (Hrovat Kuhar, 1995a: 51.) Le stalno potrjevanje partnerskega odnosa daje moč, da bo lahko

družina, ki se ustvarja, uspešna in srečna. Če bodoči starši začutijo, da ni zadoščeno njihovim osnovnim potrebam, lahko to med njimi povzroči neskladje in nezadovoljstvo. Kadar čutijo, da imajo premalo razumevajoče podpore drug od drugega, jo začnejo iskati drugod, zaradi česar se še bolj oddaljujejo. Zato je pomembno, da se pogovarjajo, si čim bolj odkrito in jasno izrazijo svoje medsebojne občutke in potrebe ter se znajo o njih pogajati. V devetih mesecih nosečnosti si morajo vzeti čas drug za drugega in z roko v roki stopati po poti preobrazbe v starše. Predvsem morajo ostati složni in s sporazumevanjem prepoznavati in razumeti drug drugega, sicer se utegne zgoditi, da se po rojstvu otroka ne bodo več našli (Miška 1998).

V obdobju nosečnosti se lahko spremeni tudi spolno življenje bodočih staršev. Večina parov sicer prav do konca nosečnosti ohranja normalno in zdravo ali pa celo povečano željo po spolnem zblizanju, včasih pa se zgodi, da imata partnerja kljub vsemu težave, ko morata povezovati vlogo bodočih staršev z vlogo ljubimcev (Pitt, 1988, in Hrovat Kuhar, 1995b). Še zlasti, ker še vedno obstaja veliko globoko ukoreninjenih predsodkov, ki mnogim povzročajo zaskrbljenost. Si ženska sme želeli ljubezni, ko je noseča? Lahko to škoduje otroku? Si jo bo partner še vedno želel, zdaj ko je težka in okrogla?

Bistveno je, da se partnerja o svojih občutkih pogovorita, saj zavedanje tega, kaj si želita, lahko razreši marsikateri dvom. Zgodi se namreč, da si ženska spolnega stika želi, pa predvideva, da se partnerju zaradi nosečnosti ne zdi več privlačna. Hkrati si jo želi tudi on, a misli, da njej ni več do tega. Ta pretirana uvidevnost obeh ali zgolj enega lahko v odnos vnese težave, ki jih ne smeta podcenjevati, ampak se morata o njih podrobno pogovoriti, če jih želita razčistiti (Hrovat Kuhar, 1995a).

Spolno razmerje pa nenazadnje pomeni več kot le sam spolni odnos, in če se želja po njem v času nosečnosti lahko zmanjša, to ne velja za potrebo po bližini in intimnosti. Ljubkovanje, božanje in vsakršne nežnosti so lahko uvod v telesno ljubezen ali pa zgolj način, s katerim si izkazujejo medsebojno naklonjenost. Za par, ki pričakuje otroka, je pomembno, da skuša ves čas ohraniti romantiko. Osredotočenje na "ljubezenski" del spolnega odnosa je v tem obdobju ključnega pomena. Ženska namreč sedaj čuti še posebno potrebo po bližini in podpori, moški pa se v primeru, da vso svojo

dotedanjo naklonjenost do njega prenese na otroka, lahko počuti odrinjenega ali postane nanj celo ljubosumen. Slednje predstavlja grožnjo njenemu partnerskemu odnosu (Hrovat Kuhar, 1995b, in Johnson, 2001). Da bi se izognili temu, naj se bodoči starši zavedajo, da je nosečnost skupna odgovornost in eno od življenjskih obdobij, v katerem so kot mož in žena najbolj odvisni drug od drugega. »Prav tako, kot dojenček ne more živeti brez matere, tudi žena ne more srečno preživeti nosečnosti brez svojega moža.« (Trobisch, 1999: 62.)

3 Majhno bitje – velike spremembe

Biološko gledano moški postane oče in ženska mati ob rojstvu prvega otroka. Z njim doživljata začetne korake v svet starševstva ter razvijata in udejanjata lastna pričakovanja. Učita se, kaj pomeni biti oče in mati, kako skrbeti za otroka, ga vzgajati in spremljati v njegovem razvoju. In ne nazadnje – prvi otrok vnese v njun intimni odnos izrazito novost, saj mož in žena poleg partnerjev postaneta tudi starša. Zveza med čustvenima partnerjema ima popolnoma drugačne dimenzije, pričakovanja, intimnosti in vzajemnost od tiste med starši. Od trenutka, ko ju dojenček spremeni v očeta in mater, ni mogoče, da ne bi prepoznala, da je sedaj med njima še ena vez, ki ne more in ne sme izničiti prve (Zattoni, 2003).

3.1 Prvi družinski trikotnik

Dotedanja diadna razporeditev odnosov med partnerjema z rojstvom otroka preide v triadno in uvede pojem 'tretjega člana'. To je lahko katerikoli od treh (Tomori, 1994):

- oče, ki je izključen iz marsičesa, kar se dogaja med materjo in otrokom;
- mati, ki mora svojo pomembno in vsestransko poudarjeno vlogo začasno umakniti pred medsebojnim spoznavanjem in navezovanjem med očetom in otrokom;
- otrok, ki mora sprejeti dejstvo, da tam, kjer je bližina med moškim in žensko, ki sta njegova starša, ni prostora zanj, in mora izpolnitev svojih želja in potreb včasih temu prilagoditi.

Pri tem je treba poudariti, da slednji potrebuje tako mater kot očeta, mati in oče pa potrebujeta njega. Oče potrebuje mater – partnerico, in ne samo mater svojega otroka. Mati potrebuje očeta – partnerja, in ne samo očeta – hranilca njunega otroka. Samo v takšni razporeditvi izmenično prevzetih nalog je dovolj prostora za vse: za očeta in mater, za moža in ženo ter končno tudi za otroka pri očetu in materi. To je edina preventiva pred možno patologijo togih trojic, v katerih se dva borita s tretjim v škodo vseh v tem družinskem trikotniku. V takšnih družinah otroka negujeta tako oče kot mati, še najbolj pa njun medsebojni kakovostni odnos. Takšni starši ne žrtvujejo partnerskega odnosa družini, zakonske postelje pa ne otroški sobi (Brajša, 1987).

V resnici mnogim uspe dobro uravnovežiti partnersko in starševsko vlogo ter srečno krmariti preko čeri, na katere naletijo na enem in drugem področju. V idealnem primeru se jim uspe prilagoditi tako otrokovim potrebam kot tudi potrebam, ki jih imajo kot par, v realnosti pa se pogosto zgodi, da prehod v starševstvo predstavlja resno težavo njihovemu odnosu. Pri tem obstajata dve skrajnosti.

Prvo predstavljajo pari, ki v svojo tesno zvezo otroka ne morejo umestiti. Slednji namreč zares stopi med svoje starše in tisti, ki so si “preblizu”, mu to lahko zamerijo ali ga začno zanemarjati. V primeru, da se partnerja že pred njegovim rojstvom nista najbolje ujemala ali nista imela možnosti zaživeti kot par, ker je prvi otrok prišel nepričakovano, se bosta tudi po njegovem rojstvu ukvarjala predvsem drug z drugim. Pri tem jima bo za oblikovanje nove družine zmanjkalo energije. Govorimo o podaljšanju iskanja simbiotičnih elementov v paru, kjer je otrok kot tretji član odveč. Takrat, ko nenehne mamine skrbi ne potrebuje več, je prepuščen starim staršem in varuškam, tako da imata partnerja spet čas zase. Že od rojstva dalje ga obravnavata kot sebi enakega in ga podrejata načinu življenja, ki sta ga imela prej (Praper po Orel, 2000).

Johnson (1994) opozarja na dva vidika, zakaj je otrok za partnerja videti tako moteč. Najprej so to povsem očitne časovne omejitve, ki jih vsili zakonu, ko zahteva zase čas in pozornost, kar so starši nekoč posvečali izključno drug drugemu. Njegov vpliv pa gre še globlje in seže do samega bistva skupne identitete. V družino vstopi kot majhen tujec; čeprav je meso njihovega mesa, ima svoj lasten značaj in ne ve ničesar o družinski identiteti, ki so jo njegovi

starši ustvarili pred njegovim prihodom. Drugače povedano – otroci pridejo na svet pod svojimi lastnimi pogoji: so, kdor so – ne glede na upe in želje staršev. Zaradi teh razlik lahko slednji zelo trpijo; kadar se starši, ki cenijo knjige in izobrazbo, soočijo z otrokom, ki je pri branju počasen in v šoli nemotiviran, se znajdejo pred izzivom identitete, ki jih združuje.¹ »Izziv pri otrocih je, kako vključiti te male tujce v novo in razširjeno družinsko identiteto; takšno identiteto, ki bo dovolj prožna, da bo zajela različnost, ki jo vnašajo otroci.« (Prav tam: 116.)

Drugo skrajnost predstavljata partnerja, ki se preveč osredotočita na svoji starševski vlogi; ženska na materinsko, moški pa na očetovsko. V prizadevanju biti čim boljša starša pozabita na svoje partnerske potrebe. Intimno povezanost, čustveno oporo in skupne interese, s katerimi sta nekoč začela svoj odnos, odrineta kot manj pomembne (Orel, 2000). Rezultat, ki sledi, je odmiranje partnerskega odnosa na račun življenja družine. Oba se osredotočita na bližino z otrokom, a pri tem ne opazita vse bolj prisotne distance med njima samima. Zaradi usmerjenosti na starševsko ljubezen zanemarjata vse večjo odtujenost, ki vlada v njihovi zvezi. Zaradi intenzivnega recipročnega odnosa z otrokom vse težje opazita enostranskost v partnerski diadi. Stabilnost svoje zveze gradita predvsem na povezanosti z otrokom, vse manj pa na kakovosti medsebojnih odnosov. Aktivna sta predvsem v starševstvu, a vse bolj pasivna v partnerstvu (Brajša, 1990).

Otrok pa ne potrebuje staršev, ki se počasi otresejo partnerskega odnosa in živijo samo še zanj. Ravno nasprotno, uspeva lahko samo, če raste v ozračju srečnega zakona. »Zato ni mogoče dovolj poudariti: zakonska zveza ima prednost pred starševstvom. Žena je najprej partnerica in potem mati. Mož je najprej zakonski mož in potem oče. Navadno se slabo konča, če je ravno narobe.« (Beer, 1993: 75–76.) Ali kot pravi Brajša (1984): partnerski odnos in družina sta dva vzporedna pojava, ki ne moreta zamenjati drug drugega. Kadar se to zgodi, slabo funkcionira tako eno kot drugo.

¹ Moje mnenje je, da se povsem enaka situacija lahko pojavi, kadar otrok, ki se rodi, ni takega spola, kot so si želeli njegovi starša.

3.2 Koalicija staršev in ohranitev generacijskih razlik

Kako pa partnerja lahko obvarujeta in vzdržujeta intenziven odnos, ko se pojavijo otroci, in jim omogočata ugodne pogoje za zdrav razvoj? Morda tako, da znova premislita o nujnosti ohranjanja razlik med generacijami, vlogami in funkcijami.

Lidz (po Čačinovič Vogrinčič, 1993) v zvezi s tem govori o dveh temeljnih pogojih, ki morata biti zadovoljena v vsaki družini.

Prvi pogoj je koalicija staršev oziroma zavezništvo med njimi. Pomeni, da drug drugega v svojih vlogah podpirajo ter vzajemno povečujejo občutke varnosti in gotovosti. V odnosu do otroka se upoštevajo in s tem ustvarjajo pogoj za to, da se njihovi vlogi partnerjev in roditeljev med seboj ne izključujeta, temveč dopolnjujeta. Takega odnosa ni mogoče vzpostaviti tam, kjer je oče odsoten, kjer starši ne spoštujejo drug drugega, tekmujejo za otrokovo naklonjenost ali ga uporabljajo za razčiščevanje lastnih konfliktov.

Zavezništvo tudi ni nekaj, kar se pač z rojstvom otroka zgodi, ampak se je treba zanj zavestno odločiti in ga ustvariti. Izkušnje (prav tam) žal kažejo, da do tega prepogosto ne pride: kot da bi starši, dotlej ljubimci in partnerji, ne vedeli, da se začenja novo obdobje, da se je v starševstvu treba znajti ter ga na novo ustvariti v soočenjih s povsem drugimi konflikti. Pri tem ne gre za iskanje kompromisov, temveč za nekaj veliko bolj pomembnega: za to, da si povedo, kdo so in kaj želijo, to podelijo drug z drugim in iščejo poti, kako živeti s tem.

Drug pogoj je ohranitev generacijskih razlik. Pomeni, da starši v zadovoljevanju svojih potreb ne smejo biti odvisni od otrok, pač pa smejo in morejo biti odvisni drug od drugega. Avtor (prav tam) opozarja, kakšnega pomena je to zlasti za mater in otroka. Oba morata razrešiti simbiotično vez; mati se mora znova umestiti v zavezništvo z očetom, otrok pa mora preseči vez z njo.

Winnicott (po Praper, 1992) pravi, da ne obstaja nekaj, kar bi imenovali dojenček, obstaja le dojenček v paru z materjo. Psihično je z njo zlit v eno, in to mu nadomešča gotovost, ki jo je imel prej, ko je bil z njo biološko povezan. Na začetku se zdi, da tu ni prostora več kot za dva, saj sta mati in otrok povezana v precej zaprto unijo,

vendar pa ne bivata sredi praznega prostora. Odnos med partnerjema – med možem in ženo – to unijo zaokroža. Če oče mater bolj podpira, je ona bolj učinkovita v svojem materinstvu (Pori, 1995).

Kadar oče ve, da ima od vsega začetka veliko vlogo pri otrokovem razvoju, le da je ta drugačna kot mamina, se ne počuti odrinjenega, ampak se trudi dati ženi tisto, kar kot mati potrebuje za dober simbiotični odnos z otrokom, pa tudi tisto, kar potrebuje kot ženska in partnerka. Tako on neguje njun partnerski odnos, mama pa odnos z otrokom. Poleg čustvene opore ji predstavlja stik z zunanjim svetom, ki ga sedaj, ko je nenehno z novorojenčkom, še posebej potrebuje. S tem, ko se posredno vključi v njen simbiotični odnos z otrokom, oba postopoma popelje iz njega. Če pa se v tej pomembni fazi razvoja umakne, otrok ne bo mogel pretrgati vezi z mamo, izpeljati vseh faz razvoja in odrasti (Moškrič po Orel, 2000).

Odsotnost oziroma umik očeta pa ni edini razlog za težave pri razrešitvi simbiotičnega odnosa. Zgodi se tudi, da se mati ujame v past otrokove prikupnosti in se z njim zlije tako močno, da ji njun odnos pomeni vse življenje. Naenkrat bolj ona potrebuje njega za ohranjanje simbioze in izgubiti ga bi pomenilo izgubiti lastno življenje (Praper, 1992). Kadar se tako pretirano potopi v odnos z novorojenčkom, ji zagotovo zmanjka energije, ki jo je prej vlagala v odnos s partnerjem. Oba lahko začneta čutiti pomanjkanje, še posebej oče. Slednji dobi občutek, da je postal žrtev novega ljubezenskega razmerja med materjo in otrokom, o čemer govori tudi naslednja izkušnja: »Po rojstvu najinega prvega otroka sem začutil, da je posvetila vso svojo pozornost otroku in jaz nisem bil več pomemben. Zdelo se mi je, kot da je bilo roditi otroka njen edini cilj, in potem ko sem odigral svojo vlogo pri tem, me ni več potrebovala.« (Chapman, 1998: 12.)

Vsak človek upravičeno pričakuje, da se bo oče kot odrasel posameznik sposoben prilagoditi, znal sprejeti trenutno situacijo in ne bo pustil ljubosumnim čustvom, da zagrenijo življenje v troje. Vendar pa to velikokrat ni enostavno. Mnogi moški nimajo toliko dobrih, intimnih prijateljev kot ženske. Za mnoge je žena njihova najboljša zaupnica, in ko – čeprav začasno – izgubijo prvo mesto v njenem življenju, to postane nenadomestljiva izguba, ki jo težko prenesejo (Šoster Olmer, 1999). Temu neljubemu stanju se je moč izogniti tako, da ima oče že od vsega začetka pomembno vlogo.

Večje ko so njegove obveznosti pri skrbi za otroka, bolj se čuti potrebnega in manjši je njegov občutek zapostavljenosti. Tudi on potrebuje svoj prostor in krog prijateljev, s katerimi lahko deli svoje skrbi in se z njimi pogovarja o tem, kar se dogaja. Vsekakor pa potrebuje potrditev in spodbudo svoje partnerice (Asen, 1998).

3.3 Starševstvo – preizkus kakovosti partnerskega odnosa

Kot vidimo, se pri partnerjih pogosto pojavijo nasprotujoče si zahteve, zaradi katerih je zgodnje starševstvo lahko zelo težavno za sam odnos. Raziskave kažejo, da je kakovost partnerske zveze pred rojstvom najboljši prerok za kasnejšo enakopravnost v zakonu in dobrobit starševstva (Cowan po Zavrl, 1999). Če sta imela partnerja pred otrokovim rojstvom slab odnos, se bodo kasneje razmere še poslabšale. Kadar pa sta se razumela dobro, se bosta uspešno znašla tudi v vlogi staršev (Rijavec, Miljković, 2002). Dokazi pričajo, da rojstvo otroka na splošno ne bo iz dobrega zakona naredilo slabega in iz slabega dobrega. Zato ni najbolj pametno, če se partnerja zanj odločita zato, da bi s tem rešila svoj zakon. Res to lahko pomeni, da bo trajal dlje, kot bi sicer, vendar če kot tak ne funkcioniра, verjetno tudi zaradi otroka ne bo začel in bo na koncu propadel. Prihod novega družinskega člana povzroči napetosti že v dobrem zakonu, zato ni treba dosti domišljije, da bi uganili, kaj lahko naredi v slabem (Tysoe, 1997).

Zdi se, pravi Johnson (2001), da otrok še poveča že obstoječe razlike med partnerjema. Dolgoročne študije kažejo, da se na življenje z otrokom prilagodita zelo podobno, kot sta se pred njim. Postati starši je težko, vendar ne toliko zato, ker nastanejo novi problemi, ampak ker se znova pojavijo stari. Tako starševstvo postane izziv za zadovoljstvo, ki sta ga partnerja imela v svojem dotedanjem odnosu.

Ne glede na to, kako dobro sta se razumela, preden je prišel otrok, mnoge raziskave vztrajno potrjujejo, da tako moške kot žene poročajo o upadanju zadovoljstva v odnosu, ko prehajajo od življenja v paru k družinskemu življenju. To se ne zgodi zato, ker so že dolgo skupaj – pri parih brez otrok se ta upad ne pojavi. To prav tako ni otrokova krivda, čeprav ima le-ta velik vpliv. Ključnega pomena je nova stresna odgovornost starševstva, ki v kombinaciji

z nepredvidljivimi urniki in globoko izčrpanostjo lahko povzroči upad komunikacije in manj skupaj preživetega časa za negovanje zadovoljivega odnosa. Posledično veliko novih staršev v prvem letu po otrokovem rojstvu doživlja konflikte in nesoglasja ter je čedalje bolj razočaranih nad svojo zvezo (prav tam).

3.4 Kako kljub dojenčku ostati partnerja?

Otrok dejansko partnerjema tako zapolni vse dneve in noči, da sploh nimata več časa za preživljanje v dvoje. Zaradi tega se zlahka odtujita drug drugemu, namesto da bi se zblížala. In vendar je partnerski odnos najpomembnejši v njunem življenju, še celo pomembnejši od odnosa z otrokom. Le-ta odraste in zapusti dom, partnerja pa – vsaj tako upata – ostaneta skupaj do konca dni. Svojo družino sta ustvarila predvsem zaradi vzajemne ljubezni in samo ta je tista, ki jo lahko napaja in ohrani. Zato je bistveno, da ob prevzemu starševske vloge ne pozabita na medsebojni odnos, ga še naprej vztrajno negujeta in uspešno usklajujeta potrebo po intimnosti drug z drugim s skrbjo za novega družinskega člana.

Po rojstvu otroka naj nikoli popolnoma ne pozabita drug na drugega. Njuna zveza še vedno obstaja na izvenstarševski ravni, kar je enako pomembno tako zanju kot tudi za zdrav razvoj njunega otroka. Stoppard (1999) predlaga, naj si poiščeta varstvo vsaj enkrat na mesec, še bolje pa enkrat na teden, da starševske obveznosti ne bodo zapolnjevale prav vsakega budnega trenutka njunega življenja. Če bosta nekaj časa preživela ločena od otroka, zato še ne bosta slaba starša. Ravno nasprotno, ustvarjanje časa, ki ga preživita v dvoje, je skrivnost parov, ki ohranijo srečen odnos prve mesece po rojstvu otroka. V partnerstvu bolj uživajo, starševstvo pa se jim zdi lažje (Johnson, 2001).

Za rast njunega razmerja je hkrati pomembno, da pustita komunikaciji prosto pot, dodaja Šoster Olmer (1999). Drug drugega naj poslušata in se pogovarjata o svojih skrbeh in radostih, razočaranju, jezi, sreči in ponosu, skratka o vsem, kar ju teži, pa naj bo to še tako malenkostno, kratkoročno in nepomembno. Njuna komunikacija naj bo jasna, da ne vodi do nesporazumov, ki jih že tako utrujeni starši hitro napihnejo. Preko pogovora si razkrivata tudi pričakovanja glede ideala družinskega življenja. Oba namreč v starševstvo vstopata z notranjimi vizijami tega, kar naj bi se zgodilo,

pri čemer se vizija enega lahko razlikuje od vizije drugega. Da bi zgradila življenje, ki zadovoljuje oba, morata imeti skupne notranje vizije, ki pa jih ne moreta oblikovati, če drug drugemu ne razkrijeta svojih upov in strahov (Johnson, 2001).

Oba naj se trudita za intimnost in ohranjanje romantike. Ker je časa in energije mnogo manj kot prej, je za to treba nekaj načrtovanja. Določanje časa za nekaj, kar sta prej počela spontano, se jima bo sprva morda zdelo čudno, celo neumno, vendar je pomembno, da se tega držita. Pri tem naj si zapomnita, da je intimnost veliko več kot samo spolnost. Če si spolnih odnosov eden ali oba še ne želita, imata vedno na voljo dotikanje, objemanje in ljubkovanje. To, kar oba verjetno najbolj pogrešata, je občutek bližine (prav tam).

Mnogo parov uspešno preide to najmanj statično in dokaj stresno obdobje rojstva prvega otroka, precej pa se jih spotika, ustavlja in obupuje ob problemih, ki se jih velikokrat niti ne zavedajo ali jih ne znajo poimenovati. Kadar partnerja ugotovita, da se vedno bolj oddaljujeta drug od drugega, da sta vedno bolj nezadovoljna ne glede na to, kako se trudita za svoj odnos, ali pa da sta se znašla v konfliktu, ki ga ne znata rešiti, potrebujeta strokovno pomoč. Izkušen družinski terapevt lahko pomaga obema ter ju nauči, kako se prebiti skozi nastale probleme.

V obdobju mlade družine je priložnost za terapevtsko pomoč in preventivo težav v kasnejših obdobjih relativno velika, meni Pori (1995). Razlogi za to so naslednji:

- Želja, uspeti v partnerstvu in starševstvu, ter upanje za tako delo sta pogosto močnejša kot kasneje.
- Družinski sistem je tedaj najbolj odprt in plastičen.
- Najpomembneje pa je, da družine v tem obdobju še nimajo občutij obupanosti, do katerih lahko pride po letih "neuspeh" in nezadovoljujočih odnosov.

Družinska terapija je pogosto zelo učinkovit in kratkotrajen pristop, kadar se uporabi za družino v stresu, ki izhaja iz potrebe po adaptaciji na novo življenjsko obdobje. Podaljšana pomoč pa bo verjetno potrebna družini, katere starša trpita zaradi izrazite prikrajšanosti in slabe povezanosti, še dodaja avtorica (prav tam).

4 Namen raziskave in uporabljena raziskovalna metodologija

Glavni namen kvalitativne raziskave je bil raziskovanje sprememb, ki jih rojstvo otroka vnese v življenje in medsebojni odnos partnerjev, ki hkrati postaneta tudi oče in mama. Pri tem sem posebno pozornost posvetila temu, kako uspešno je mogoče obe vlogi med seboj uskladiti.²

4.1 Vrsta raziskave

Raziskava je v celoti kvalitativne narave, saj osnovno izkustveno gradivo, zbrano v raziskovalnem procesu, sestavljajo besedni opisi oziroma pripovedi. Hkrati je to gradivo obdelano in analizirano na besedni način brez uporabe merskih postopkov, ki dajo števila, in brez operacij nad števili.

4.2 Postopek zbiranja podatkov

Empirično gradivo sem zbrala s pomočjo metode spraševanja, konkretnije s tehniko polstrukturiranega intervjuja. Ta vsebuje nekaj vnaprej pripravljenih ključnih vprašanj odprtega tipa, ki sem jih postavila vsakemu sogovorniku, druga vprašanja (vsa odprtega tipa) pa sem oblikovala sproti med intervjujem. Ključna vprašanja sem razdelila v sedem tematskih področij: partnerski odnos, (ne)načrtovanje družine, nosečnost in porod, spremembe po rojstvu otroka, (ne)zahteven otrok, usklajevanje starševske in partnerske vloge ter strokovna pomoč in opora iz okolja.

V vseh štirih primerih (družin oz. intervjujev) je bilo prvo vabilo k sodelovanju posredovano preko telefona. Dva para sem poklicala sama, ker smo se poznali že od prej, z drugima dvema pa je prvi stik vzpostavila moja prijateljica oziroma njen mož. Z vsemi sogovorniki sem se sestala na njihovem domu. Posamičen pogovor je nepretrgoma trajal od 45 minut do 1 ure. Z beleženjem nisem imela težav, saj so vsi brez pomislekov pristali na snemanje z diktafonom.

² Več in podrobneje o vsem tem glej v Tratar, 2004.

4.3 Opis vzorca

Populacija, ki sem jo želela vključiti v svojo raziskavo, so bili mladi pari z majhnimi otroki. Pri tem nisem zahtevala, da imata partnerja zgolj enega otroka, pač pa, da njun najstarejši otrok nima več kot pet let. S tem pogojem sem želela doseči, da bi bile izkušnje prehoda v starševstvo dokaj sveže.

Pridobivanje ustreznih oseb je bilo bolj zahtevno, kot sem sprva pričakovala. Ko sem svoje prijatelje, znance in sošolke spraševala, če poznajo koga primernega, se je izkazalo, da takih ljudi sicer poznajo veliko, žal pa je bila večina – predvsem moških – nepripravljena za sodelovanje. Pri tem niso navajali kakšnih posebnih razlogov.

Možno je, kot pravi Mesec (1998), da so potencialni sogovorniki moje raziskovanje dojeli kot dejavnost, ki jih ogroža, saj preti razkriti senčne strani njihovega življenja in dela. Vsak posameznik namreč nosi svojo "masko" in se do določene mere upira temu, da bi nepoklicanim razkril svoj pravi obraz. Drugo možno razlago nepripravljenosti za sodelovanje pa osebno vidim v tem, da gre za poseganje v tiste življenjske teme, ki so za posameznika občutljivejše in bolj zaupne narave. Partnerski odnosi in oblikovanje družine sta precej intimna področja, o katerih ljudje navadno pripovedujemo zgolj tistim, s katerimi vzpostavljamo tesnejše in bolj osebne stike. Zdi se, kot da pri mnogih priporočilo skupnega prijatelja ali znanca za zaupanje ne zadostuje.

Kljub začetnim težavam mi je k sodelovanju uspelo povabiti štiri pare. Z dvema sem intervju opravila skupinsko, z enim parom ločeno, torej posebej z mamo in posebej z očetom, pri zadnjem paru pa sem opravila pogovor samo z mamo. Tako moj raziskovalni vzorec praktično sestavlja sedem posameznikov. Ta izrazito majhen vzorec ustreza zahtevam kvalitativnega raziskovanja, kjer se ne proučuje večje število oseb, ampak posamezen primer oziroma majhno število primerov. Vendar pa ravno zaradi majhnosti vzorca rezultate svojega raziskovanja ne morem posplošiti na vse družine z majhnimi otroki.

Tabela 1: Podatki o starosti članov štirih analiziranih družin

Družina/intervju 1	Družina/intervju 2	Družina/intervju 3	Družina/intervju 4
mama 1: 23 let	mama 2: 29 let	mama 3: 27 let	mama 4.: 30 let
oče 1: 25 let	oče 2: 35 let	oče 3: 28 let	oče 4.: 31 let
otrok: 5,5 mesecev	prvi otrok: 3,5 let	otrok: 1 leto	otrok: 5 mesecev
	drugi otrok: 2 leti		

4.4 Postopek obdelave podatkov

Pridobljeno gradivo sem analizirala na kvalitativen način, in sicer z razvrščanjem ključnih izjav po tematskih področjih in pripisovanjem ključnih pojmov (t. i. kode prvega reda). Pri razvrščanju sem se držala pravila, da posamezno izjavo uvrstim zgolj v eno področje, čeprav bi po svojem pomenu sodila v več področij hkrati. V končni fazi sem tako urejeno gradivo ovrednotila s pomočjo teoretičnih spoznanj, posamezne intervjuje med seboj primerjala ter ugotavljala medsebojne podobnosti in razlike.

5 Rezultati in interpretacija

Na tem mestu (zaradi omejenega prostora) izpostavljam zgolj izseke ugotovitev treh od analiziranih sedmih tematskih področij, in sicer nosečnost in porod, spremembe po rojstvu otroka ter usklajevanje partnerske s starševsko vlogo.

5.1 Nosečnost in porod

Čeprav naj bi nosečnost posegla na vsa področja življenja partnerjev, tudi v njun medsebojni odnos, intervjuji tega ne potrjujejo. Moji sogovorniki namreč menijo, da pričakovanje starševstva ni povzročilo opaznih ali pomembnejših sprememb v njihovi intimni zvezi. Verjetno je to povezano s samo kakovostjo te zveze, saj imajo vsi štirje pari dolgotrajen in negovan partnerski odnos ter izražajo zadovoljstvo s skupnim življenjem in svojo zvezo. Zdi se – zlasti pri partnerjih (družini 3 in 4) – kot da odnos pod nobenim pogojem ne bi mogel biti še boljši:

Midva sva bila že prej dosti povezana ... Mogoče še malo poglobi, ampak že prej nisva imela težav s tem. (oče 3)

Drugače pa ne vem, se imava lepo že od skoz. Ni prišlo do kakšne večje spremembe. (mama 4)

Tudi na področje spolnosti nosečnost pri večini ni vnesla nobenih sprememb. Oče (2) sicer omenja manjšo obremenjenost s kontracepcijo, mama (4) pa zahtevo po prilagajanju zaradi velikega trebuha. Na splošno pa se oba strinjata, da to ni igralo pomembnejše vloge in da sta tudi v tem obdobju neovirano nadaljevala z dejavnim spolnim življenjem. Povsem enakega mnenja sta tudi partnerja (3). Izjemo predstavljata le partnerja (1), ki sta s spolnimi odnosi kmalu po začetku nosečnosti prekinila:

Se je spremenilo, ja. V nosečnosti mine, na začetku še malo, potem pa ... (mama 1)

V njunem primeru je torej prišlo do partneričine zmanjšane želje po spolnem zblizanju. Razloga, ki jih za to navaja, sta povečan trebuh in občutenje otrokove navzočnosti. Kljub temu, da si je mož spolnosti želel, je upošteval ženine občutke. O njih sta se odkrito pogovorila, tako da ni prišlo do nobenega neskladja ali nezadovoljstva. Je pa res, da je bila vzdržnost nekoliko težja zaradi hitre zanositve:

Midva sva pač do poroke čakala s tem, potem sva pa ravno začela uživati, potem sva pa že nehala. Zato je bilo to najbrž še težje. (mama 1)

5.2 Spremembe po rojstvu otroka

Rojstvo otroka je pričakovano vneslo spremembe v spolno življenje partnerjev. Vsi so sicer z njim zadovoljni in ne omenjajo izgube spolne sle, navajajo pa določene razloge, zaradi katerih ta del odnosa ni več tak, kot je bil. Najbolj pogosta sta utrujenost in pomanjkanje časa:

Pa spremeni se zaradi tega, ker si utrujen in nimaš časa, samo zaradi tega. Tega ni čez dan, lahko je samo zvečer, ko otroci spijo. (mama 2)

Mislim, čez dan je bolj malo možnosti, moraš bolj eksperimentirati. Mogoče malo manjkrat, zato ker enostavno si ti toliko utrujen, da ne moreš. (oče 3)

Ker imata partnerja čas za intimno zblizevanje večinoma zgolj

zvečer, postane le-to zelo predvidljivo in nespontano:

*Vse je planski, to meni ni všeč, samo ne gre drugače.
(mama 2)*

Oviro povzročata tudi neprijeten občutek izgube zasebnosti zaradi prisotnosti otroka, ki spi v isti sobi:

Problem je, kdaj boš sam. Imaš ves čas nekoga zraven, že to je nekaj drugega, kot to, da si sam lepo, dva skupaj pa je, ne. (oče 2)

Vsi moji sogovorniki se strinjajo, da je starševstvo zahtevna naloga, ki s seboj prinaša številne težave in nove odgovornosti. Vendar menijo – razen partnerjev (2) –, da je to tudi obdobje, polno veselja, sreče in užitkov, ki jih nudi življenje z malim bitjem:

Že samo to, ko pridem domov, pa se J. nasmeje, že to odtehta to, da ga imava. (oče 1)

Se ti prvič nasmeje, pa je tako fajn vse, take čisto majhne radosti so potem. (mama 3)

Pa tudi te noči, ki so neprespane, ko ga pogledaš, pa se ti nasmeje, v bistvu vse pozabiš. (mama 4)

Zanimivo, da partnerja (2) teh nagrad ne omenjata:

Ne vem, če si v kakšni hudi prednosti, če imaš otroka ali pa ne. Jih ni, ne. (oče 2)

Sta tudi edina, ki se ne bi še enkrat odločila za družinsko življenje:

Pravim tako, če bi šla še enkrat, če bi lahko izbirala, jaz se ne bi odločila za otroke. Ne, zaradi tega, ker zdaj vidim, kako je težko. Mislim, če bi bila v drugi situaciji, če bi vse šlo drugače, morda da, samo če bi morala vse še enkrat iti skozi isto situacijo, ne bi se nikoli odločila za otroka. (mama 2)

Takšno razmišljanje je lahko posledica kompleksne situacije, v kateri sta postala starša: selitev v drugo državo, pogosta službena odsotnost moža in težave z varstvom zaradi velike oddaljenosti obojih starih staršev:

Mi smo čisto v drugačnih okoliščinah bili. Mi nimamo babice, none, nikogar, da bi malo popazil otroka, tako da mi

nismo mogli niti v kino. (mama 2)

Nenazadnje pa rojstvo njune prve deklice sovpadajo z obdobjem, ko sta bila prvenstveno usmerjena drug k drugemu in na nek način še nista izživela svojega partnerskega odnosa do te mere, da bi si zaželela okronati ga z otrokom. Dolžina njune zveze ob spočetju je bila namreč v primerjavi z ostalimi pari najbolj kratkotrajna, in sicer eno leto in pol (pri paru 1 je le-ta trajala pet let, pri paru 3 sedem, pri paru 4 pa deset let).

Ostali partnerji (1, 3, 4) zdajšnjega družinskega življenja ne bi zamenjali za prejšnje partnersko življenje v dvoje:

Jaz nikoli nisem pomislil, da bi zamenjala. Da bi kaj spremenil zdaj. Meni je zelo všeč. (oče 1)

Saj jaz zmeraj rečem, da ne bi šla nikoli več nazaj. Ali pa, da ga ne bi bilo, si sploh več ne predstavljam. Ne bi nikdar zamenjala več. (mama 3)

Ja, obrne se ti (življenje po rojstvu, opomba M. T.) za 180 %, to sigurno, samo mi je pa tako ful noro, ful luštno. (mama 4)

Svoje odločitve za otroka ne obžalujejo in uživajo v prednostih, ki jih je vnesel v njihova življenja.

5.3 Usklajevanje starševske in partnerske vloge

Kljub prevzemu starševske vloge moji sogovorniki niso pozabili, da so še vedno partnerji. Trudijo se, da si vzamejo čas drug za drugega in za negovanje svojega intimnega odnosa:

Sedaj je tako, da J. zaspi ob ene osmih, tako da potem tisti dve uri imava midva zase. (mama 1)

In potem zvečer, ko jih damo spat, v bistvu skupni čas nam je samo zvečer ene dve, tri urce. (mama 2)

Ja, ko gre on spat. Takrat sva potem lahko res midva skupaj, čez dan pa ne. (mama 3)

Ampak to je normalno samo bolj zvečer pa za vikende. (mama 4)

V vseh izjavah močno izstopa, kdaj imata partnerja možnost za skupno preživljanje časa: zvečer, ko otrok zaspi. Iz tega lahko sklenem dvoje. Prvič, da je časa, ki sta ga pred rojstvom otroka

preživela skupaj, sedaj manj. O tem govori tudi mama (3):

Prej sva imela res toliko časa, dobro toliko časa, sva si ga že vzela drug za drugega. Nama zdaj predvsem to manjka. Saj se trudiwa, kolikor se da, ampak ne gre.

In drugič, da je ta čas tudi manj kakovosten, če pomislimo na utrujenost, ki v tem delu dneva zagotovo nastopi:

Prej, preden je bil J., sva se večkrat v postelji pogovarjala, zvečer sva se zelo velikokrat pogovarjala. Sedaj sem pa jaz tako zaspana, da se ne morem. Včasih zaspim, že ko dajem ta malega spat. (mama 1)

Kje pa je tu še preobremenjenost, ki jo povzročajo današnje službe, ki zahtevajo človeka in pol? Zdi se, da pri intervjuvanih parih to še ni toliko očitno, saj je večina mater trenutno na porodniškem dopustu. Razmere se bodo verjetno nekoliko zaostrile, ko se bodo tudi same vrnile na delovno mesto in bosta polno zaposlena oba s partnerjem. Zato bi bilo kasneje zanimivo ugotavljati, kako uspešno je usklajevanje poklicnega področja z družinskim življenjem in znotraj tega uravnoteženje obeh vlog, partnerske in starševske.

Zaradi omenjenih sprememb ne preseneča, da pari hrepenijo tudi po času, ki bi ga brez otrok preživeli še kako drugače:

Prav moraš včasih, prav paše malo, da greva tudi sama kam. Včasih si rečeva: joj, kako bi bilo fajn, če bi bila en teden sama. (mama 3)

In mi je lušno, da greva tudi midva, recimo zadnjič sva imela varstvo zvečer, pa sva šla celo v kino. (mama 4)

Vendar pa je slednje veliko težje izvedljivo, če imata partnerja manjše možnosti otroka pustiti komu v varstvo. Tovrstne težave pa niso edina ovira pri preživljanju časa brez otrok. Pari omenjajo, da so v njem manj sproščeni in brezskrbni, kot so bili prej, preden so postali starši:

Ampak je pa spet to, a veš, ga imaš skoz v glavi. Pa spet nikdar ne bo tako, kot je bilo. Da bi čisto odklopil, ne moreš. Saj se zabavaš, samo vedno ga imaš tu nekje, razmišljaš o njem. (mama 3)

Zaradi materinstva vedno imam skrbi, ne morem niti na kavo, da ne mislim na svoje otroke ... Ne vem, zakaj ne morem

tega odklopa narediti. (mama 2)

To zopet kaže na spremembo same kakovosti skupno preživetega časa.

Da so pari uspešno uskladili partnersko vlogo s starševsko ne kaže samo njihova težnja po tem, da si poleg časa za družino vzamejo tudi čas drug za drugega, pač pa tudi dejstvo, da se nikoli niso počutili zanemarjene s strani moža/žene, ki bi preveč pozornosti posvečal otroku:

Ne, mislim, ona je posvetila veliko pozornosti otroku, pa ne, da bi zaradi tega mene zanemarjala. Nisem imel tega filinga. (oče 2)

... nisem nikoli čutil pri tebi tega, tako da bi me zanemarjala ali pa da bi dala otroka prej, pred mano. (oče 3)

Teorija (Asen 1998) v zvezi s tem navaja, da večje kot so očetove obveznosti pri skrbi za otroka, bolj se čuti potrebnega in manjši je njegov občutek zapostavljenosti. Izkušnje mojih sogovornikov ta spoznanja zgolj potrjujejo, saj so vsi očetje v svoji vlogi aktivni in sodelujejo tako pri varstvu in negi otroka kot tudi pri opravljanju gospodinjskih del.

Kako ostanejo vsebine, ki sestavljajo odnos med partnerjema, pomembne tudi takrat, ko postaneta oče in mati, dobro opisujejo besede mame (4):

In še vedno rabim tisto pozornost pa nežnost od G., ne od otroka, ker pač od otroka valda dobiš čisto drugačno kot od partnerja.

To potrjuje, da starševski podsistem ne more nadomestiti partnerskega, pač pa ga lahko le dopolnjuje. Kadar temu ni tako, se v odnosu pojavi razočaranje:

In se mi je zdelo, da je tako bolj bedno, da je dan bolj prazen. (oče 1)

6 Sklepne misli

Brez dvoma lahko sklenem, da rojstvo prvega otroka označuje pomemben prehod v razvoju družine, ko partnerja postaneta tudi

starša. V mnogih pogledih je to obdobje zelo razgibano in kritično. S svojo prisotnostjo to malo in nebogljenno bitje dejansko povzroči številne spremembe v strukturi intimnega odnosa svojih staršev. Leti morajo te sprejeti, se nanje prilagoditi in uspešno uravnovežiti obe vlogi – vlogo ljubimcev z vlogo roditeljev.

Z opravljenimi intervjuji dokazujem, da slednje mnogim dobro uspe. Na to vplivajo različni dejavniki: kakovosten in dolgotrajen odnos, zavestna odločitev za družino, nezahteven in zdrav otrok, stanovanjska in ekonomska avtonomija, primerna starost za starševstvo, količina pomoči in družabnih stikov v poporodnem obdobju ipd. Ker moji sogovorniki izpolnjujejo večino teh pogojev, lahko rečem, da so se njihovi otroci rodili v dokaj idealnih okoliščinah. Zanimivo bi bilo raziskovati, do kakšnih ugotovitev bi prišla, če bi v vzorec npr. vključila starše dvojčkov, najstniške starše, rojstvo nezaželenega, prizadetega otroka, enostarševsko družino, brezposelne ali izrazito karierno usmerjene starše, socialno ogroženo družino ipd. Pričakovati je, da bi tak izbor raziskovanih oseb razkril povsem nove teme. Zaradi tega razloga svojega vzorca ne morem širše posplošiti.

Na tem mestu se mi zastavlja še eno vprašanje, in sicer, do kakšnih ugotovitev bi prišla, če bi moj raziskovalni vzorec sestavljale tudi tiste osebe, ki so sodelovanje odklonile. Možno je, da so mi bili pripravljene zaupati svoje izkušnje le tisti pari, ki so resnično zadovoljni s svojim družinskim in partnerskim življenjem ter so nanj ponosni. Mnogi pa so moje raziskovanje dojeli kot dejavnost, ki jih ogroža in preti razkriti morebitne senčne strani njihovega intimnega življenja.

7 Literatura

- Asen, E. (1998). *Družine*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Beer, U. (1993). *Več nežnosti, več ljubezni: nasveti za življenje v dvoje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Brajša, P. (1984). *Sreča ili nesreća u dvoje: suština i stvarnost braka*. Varaždin: NIŠRO.
- Brajša, P. (1987). *Očetje, kje ste?: mit in resnica o materinstvu*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Brajša, P. (1990). *Drukčiji pogled na brak i obitelj*. Zagreb: Globus.

Chapman, G. (1998). *Pet jezikov ljubezni*. Ljubljana: Tuma.

Čačinovič Vogrinčič, G. (1993). Oče – pravica do stvarnosti. *Časopis za kritiko znanosti*, 21 (162–163), 23–29.

Fontana, D. (1994). *Growing together: parent-child relationships as a path to wholeness and happiness*. Shaftesbury et al.: Element.

Gelles, R. J. (1995). *Contemporary families: a sociological view*. London: Sage.

Hrovat Kuhar, E. (1995a). Nosečnost in družinski sistem. V V. Velikonja, J. Grgurevič, B. Žemva (ur.), *Izkustvena družinska terapija: teorija in praksa v Sloveniji*. Ljubljana: Quatro, d. o. o.

Hrovat Kuhar, E. (1995b). *Izziv poroda*. Ljubljana: Rokus.

Johnson, C. (1994). *Srečni v ljubezni: kako ustvariti srečen zakon*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Johnson, R. V. (ur.). (2001). *Vse o nosečnosti in otrokovem prvem letu: najpopolnejši vodnik za bodoče starše*. Ljubljana: Educy.

Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Miška, A. (1998). *Šepet življenja*. Ljubljana: Aura.

Orel, N. (2000). Otrok in partnerstvo. *Moj malček, revija za skrbne starše*, 4 (11), 18–21.

Pitt, B. (1988). *Srečna nosečnost in materinstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Pori, A. (1995). Prihod novorojenčka v družino. V V. Velikonja, J. Grgurevič, B. Žemva (ur.), *Izkustvena družinska terapija: teorija in praksa v Sloveniji*. Ljubljana: Quatro, d. o. o.

Praper, P. (1992). *Tako majhen, pa že nervozen!?: predsodki in resnice o nevrozi pri otroku*. Nova Gorica: Educa.

Rijavec, M., Miljković, D. (2002). *Srce & ljubezen: psihologija ljubezni*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Stoppard, M. (1999). *Nega dojenčka in malčka*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Šoster Olmer, K. (1999). *Dojenje in materinstvo iz srca*. Ljubljana: Vale-Novak.

Tomori, M. (1994). *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO.

Tratar, M. (2004). *Rojstvo – izziv partnerskega odnosa*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Trobisch, I. (1999). *Z veseljem biti ženska ... in kaj lahko stori za to mož*. Ljubljana: Župnijski urad Ljubljana Dravljje.

Tysoe, M. (1997). *Ljubezeni ni dovolj*. Ljubljana: Vodnikova založba.

Zattoni, M. (2003). *Rojstvo – družinska pustolovščina*. Ljubljana: Družina.

Zavrl, N. (1999). *Očetovanje in otroštvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Izvirni znanstveni članek, prejet junija 2005.